

According to the results of the study of the electronic segment, the criminal procedural law of Latvia establishes the opportunity to use such experience in the introduction of electronic technologies in domestic science and practice of criminal procedural activity, the possibility of qualitative legislative implementation of changes.

Key words: criminal proceedings, electronic segment, electronic criminal proceedings, the Republic of Lithuania, electronic record, evidence.

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.08>

УДК 343.98

Сергій Дмитрович Нестеренко
завідувач лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення
та міжнародного співробітництва

E-mail: serhii.nesterenko@kndise.gov.ua

Олексій Олександрович Стулов
кандидат юридичних наук,
виконувач обов'язків завідувача відділу наукової діяльності та
міжнародного співробітництва
лабораторії організації наукової, методичної діяльності,
нормативного забезпечення та міжнародного співробітництва

E-mail: oleksii.stulov@kndise.gov.ua

*Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України*

ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДОВОГО ЕКСПЕРТА: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

У статті досліджуються поняття «правовий статус», «правовий статус судового експерта», «процесуальний статус судового експерта», «правосуб'єктність», аналізується їх спільне і відмінне, розкривається позиція авторів про необхідність розмежування цих понять, а також удосконалення регламентації правового статусу судового експерта.

Ключові слова: правосуб'єктність, правовий статус, правовий статус експерта, правовий статус судового експерта, елементи правового статусу судового експерта.

Судова експертиза – багатозначне поняття, яке в практичному плані означає судово-експертну діяльність, в науковому – галузь знань, процесуальному – джерело доказів, у доказуванні – засіб доказування, ґносеологічному – особливий вид дослідження, правозастосовному –

процес та результати застосування спеціальних знань. Ефективність вітчизняного судочинства багато в чому залежить від рівня застосування потенціалу судових експертиз, своєчасного їх проведення та умілого використання. Володіючи спеціальними знаннями, що представляють акумуляцію пристосованих для цілей доказування по кримінальному провадженню досягнень науково-технічного прогресу, експерти здатні внести неоціненний внесок у діяльність по встановленню обставин розслідуваних злочинів [1, с. 5].

У процесі призначення та проведення судових експертиз нерідко виникають спірні питання щодо фактичного правового і процесуального статусу судового експерта в конкретному виді провадження, в тому числі через неузгодженість окремих норм чинних процесуальних законів, підзаконних нормативних актів положенням Закону України «Про судову експертизу» в редакції від 20.03.2020. Останнім часом, приміром, актуалізується проблематика правовідносин у ланцюжку «судовий експерт – орган досудового слідства – слідчий суддя, суд» у частині щодо обов'язку судового експерта з'являтися на виклик до органу (особи) досудового розслідування для надання роз'яснень з приводу проведеної експертизи або причин повідомлення про неможливість її проведення. Судові експерти на сьогодні такий обов'язок статусним не вважають, стверджуючи, що у світлі останніх законодавчих змін вони повинні з'являтися лише до слідчого судді, суду.

Зміст опрацьованих публікацій свідчить про те, що в останні роки теоретичним і практичним аспектами ролі судового експерта в судових провадженнях, перш за все, кримінальних, приділяється підвищена увага. Науковим підґрунтям для дослідження даної проблематики і, головне, правового статусу судового експерта в різних видах судочинства слугують праці таких відомих українських і зарубіжних вчених, як В. Б. Авер'янов, О. М. Бандурка, Д. М. Бахрак, Ю. П. Битяк, А. І. Вінберг, Л. В. Віницький, Ю. М. Грошевий, А. В. Дудич, В. Т. Маляренко, В. П. Пилипишин, Є. Р. Росинська, І. В. Стародубов, О. В. Сачко, О. П. Угровецький, В. М. Тertiшник, К. В. Шкарупа, М. Г. Щербаковський та ін.

Автори частини дисертаційних робіт і наукових публікацій поряд з поняттям «правовий статус судового експерта» вживають також словосполучення «процесуальний статус судового експерта», «правосуб'єктність судового експерта», хоча, на нашу думку, вони не є тотожними. Дискусія в науково-експертному середовищі щодо змісту правового статусу судового експерта і його різновидів в залежності від видів судочинства ще не завершена і потребує подальших досліджень.

Мета статті полягає у дослідженні змісту понять «правосуб'єктність», «правовий статус особи», «правовий статус судового експерта», «процесуальний статус судового експерта», наявності у них спільного і відмінного, перш за все, в аспектах щодо статусу експерта в кримінальному провадженні.

В теорії права правовий статус особи визначається як система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків, відповідальності, відповідно до яких індивід як суб'єкт права (тобто, як такий, що має правосуб'єктність) координує свою

поведінку в суспільстві [2, с. 290]. Загалом правовий статус – це становище суб'єкта у правовій реальності, що відображається у його взаємовідносинах із суспільством і державою [3, с. 6].

До різновидів правового статусу особи зазвичай відносять: загальний (як громадянина держави, закріплений у конституції); спеціальний (як представника певної соціальної групи, виокремленої певними юридико-значущими ознаками (родом занять, віком та ін.), наділеного спеціальними додатковими правами і обов'язками, обумовленими особливостями становища особи і потребами її функціональної спеціальної активності (пенсіонер, поліцейський, державний службовець та ін.); індивідуальний – статус особи як індивіда, що визначає персоніфіковані права і обов'язки в їх конкретних природних та набутих здібностях і особливостях (стать, вік, рідинний стан, стан здоров'я, т.і.), відрізняється рухливістю, тобто змінюється в залежності від змін в житті людини). Спеціальний статус лише доповнює (наприклад, статус народного депутата, судді) чи обмежує (статус особи, позбавленої права обіймати певні посади, статус засудженого) загальний правовий статус особи, тобто певним чином його коригує у бік збільшення або зменшення обсягу прав.

Згідно з теорією права елементами правового статусу особи є: статусні правові норми і правові відносини; суб'єктивні права свободи і юридичні обов'язки; громадянство; правові принципи і юридичні гарантії; законні інтереси; правосуб'єктність; юридична відповідальність. Інакше цю сукупність називають структурою правового статусу особи.

Серед елементів правового статусу особи окремо слід виділити правосуб'єктність (праводієдатність), яку відносять до умов набуття правового статусу, тому що вона полягає у здатності особи мати права, виконувати обов'язки, нести відповідальність. Однак цим її призначення не вичерпується. Без правосуб'єктності неможливо визначити правовий статус фізичної і юридичної особи: спеціальна правосуб'єктність впливає на спеціальний статус, а індивідуальна правосуб'єктність значною мірою характеризує індивідуальний статус. Термін «правосуб'єктність» застосовується до суб'єктів права – учасників правовідносин. Термін «правовий статус» вживається для характеристики правового статусу особи в цілому [2, с. 294].

Нагадаємо, що «базовим» нормативним актом у сфері судової експертизи є Закон України «Про судову експертизу», який визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки [4].

Судову експертизу у ст. 1 Закону визначено як дослідження на основі спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, об'єктів, явищ і процесів з метою надання висновку з питань, що є або будуть предметом судового розгляду. Зауважимо, що в Законі відсутня стаття «Судовий експерт», яка б визначала судового експерта як особу, покликану (зобов'язану, уповноважену) ті самі дослідження здійснювати (проводити, виконувати). Замість цього у ч. 1 ст. 7 Закону вказано, що

судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань в порядку та на умовах, визначених цим Законом. Окремою нормою (ч. 3 ст. 7) Закону встановлено, що судово-експертна діяльність, пов'язана з проведенням криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз, здійснюється виключно державними спеціалізованими установами.

Також у Законі відсутнє визначення поняття «правовий статус судового експерта». Замість нього законодавець, використавши відсылні і бланкетні юридичні конструкції, визначив тих осіб, які можуть або не можуть бути судовими експертами (ст.ст. 10, 11), перелічив їх обов'язки і права (ст.ст. 12, 13), обмеження і заборони (ч. 4 ст.10), і юридичну відповідальність судового експерта (ст. 14). У такий спосіб законодавець перелічив статусні правові норми, відповідні їм правовідносини, суб'єктивні права, свободи, юридичні обов'язки, правові принципи і юридичні гарантії діяльності, законні інтереси, юридичну відповідальність судового експерта, окресливши таким чином загальний правовий статус судового експерта, зазначивши при цьому, що інші обов'язки і права судового експерта передбачаються процесуальним законодавством.

Як бачимо, (спеціальний) правовий статус судового експерта у конкретному виді провадження має за основу загальний правовий статус судового експерта, регламентований розділом II Закону, при необхідності доповнений відсутніми (недостаючими, рос.) елементами процесуального статусу експерта, визначеного відповідним галузевим процесуальним законодавством.

Слід зауважити, що права і обов'язки судового експерта, встановлені розділом II Закону, не зовсім корелюються з правами і обов'язками експерта, визначеними розділом II Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 (у редакції наказу від 26.12.2012 № 1950/5) (далі – Інструкція), у якій права та обов'язки експерта безпідставно розширені і редакційно викладені інакше.

Також змістовно по-різному визначені права, обов'язки та відповідальність судового експерта (правовий статус) у двох взаємопов'язаних нормативно-правових актах: в Законі України «Про судову експертизу» та ієрархічно йому підпорядкованій Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, виданій відповідно до статей 7, 8 цього Закону та з метою забезпечення єдиного підходу при проведенні судових експертиз і підвищення якості проведення судових експертиз [5]. Так, наприклад, ч. 2 ст. 13 Закону надає судовому експерту право вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведеної судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання [4]. А у п.п. 2.1 Інструкції аналогічна норма з невідомих підстав доповнена словами та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення.

Нагадаємо, що до 19.11.2012 діяла ст. 23 «старого» КПК (в редакції від 28.12.1960), якою обов'язок виявляти причини і умови порушення закону

покладался на орган дізнання, слідчого, прокурора, які, встановивши причини і умови вчинення злочину, зобов'язані були в порядку статті 23-1 цього КПК внести у відповідний державний орган, громадську організацію, посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин та умов. В чинному КПК України така норма відсутня.

Вважаємо, що розширення встановлених Законом повноважень судового експерта підзаконним нормативно-правовим актом є безпідставним і таким, яке у випадку практичного їх використання експертом може поставити під розумний сумнів як його особисту неупередженість, так і об'єктивність та обґрунтованість висновку експерта в цілому.

Зазначимо, що в останні роки проблематика статусу судового експерта як учасника кримінального провадження актуалізується. При цьому, зазвичай, досліджується два аспекти: процесуальне становище експерта серед інших учасників кримінального процесу та обґрунтування його самостійності як учасника кримінального процесу; права та обов'язки експерта при проведенні судової експертизи [6, с. 139]. Тобто, досліджується його процесуальний статус при проведенні судової експертизи у конкретного виду судовому провадженні.

Звертаючись до статусу експерта у кримінальному провадженні, зазначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 69 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Порівнюючи елементи процесуального статусу експерта (ст. 69 КПК) з елементами статусу судового експерта, описаними у розділі II Закону, находимо чимало спільного і відмінного, що і зрозуміло, виходячи із призначення цих законів. Останнє підводить нас до висновку, що описаний у розділі II Закону загальний правовий статус судового експерта, доповнений переліченими у ст. 69 КПК, необхідними для організації і проведення судової криміналістичної експертизи елементами кримінального процесуального статусу експерта, «на виході» має «дати» нам правовий статус судового експерта у кримінальному провадженні. Аналогічним чином можемо «сконструювати» і охарактеризувати правовий статус судового експерта у цивільному та інших видах проваджень. Тобто, правовий статус судового експерта у кримінальному провадженні є лише одним із статусних різновидів судового експерта, зміст і особливості якого пояснюються саме цим видом провадження.

З іншого боку, маємо урахувувати наступне. По-перше, зазначені вище закони регулюють різні суспільні відносини: 1) Закон України «Про судову експертизу» визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне

використання досягнень науки і техніки; 2) згідно із ст. 2 чинного КПК завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [7, с. 24].

Те саме стосується й інших сфер регулювання кодифікованими процесуальними законами, які мають різні соціальні призначення, по-різному визначають поняття і процесуальний статус експерта в тому чи іншому виді провадження, мають спірні для науковців новели (ст.ст. 72, 73 ЦПК).

Висновки

1. Останні роки в науково-експертному середовищі проблематика статусу судового експерта як учасника кримінального провадження актуалізується; при цьому, зазвичай, досліджується два аспекти: процесуальне становище експерта серед інших учасників кримінального процесу та обґрунтування його самостійності як учасника кримінального процесу; права та обов'язки експерта при проведенні судової експертизи.

2. Актуалізація проблематики статусу судового експерта тісно пов'язана як із змінами в чинному процесуальному законодавстві, численними «косметичними правками» законодавства у сфері судової експертизи, неузгодженістю окремих норм законодавства між собою, так і з «старінням» судово-експертного законодавства, його перманентним відставанням від процесуального.

3. Розширення встановлених законом повноважень судового експерта підзаконним нормативно-правовим актом є безпідставним і у випадку практичного їх застосування експертом може поставити під розумний сумнів як його особисту неупередженість, так і обґрунтованість та об'єктивність висновку експерта в цілому.

4. Назріла потреба у прийнятті вищевказаного Закону у новій, сучасній редакції, максимально гармонізованій з національним процесуальним законодавством, з обов'язковим урахуванням міжнародних угод України і практики Європейського суду з прав людини. Було б логічним назвати його Законом України «Про судово-експертну діяльність», оскільки судова експертиза є складовою судово-експертної діяльності, а не навпаки.

Перелік посилань

1. *Щербаківський М. Г.* Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків, 2015. 560 с.

2. *Котелейчук С. П.* Теорія держави та права: навч. посіб. для підготовки до держ. іспитів. Київ, 2009. 320 с.

References

1. *Shcherbakovskiy, M. H.* (2015). Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings: monograph. Kharkiv. 560 p. (In Ukrainian).

2. *Koteleichuk, S. P.* (Ed.). (2009). Theory of state and law: a textbook for preparation for state exams. Kiev. 320 p. (In Ukrainian).

3. Климченко Н. І. Правовий статус експертів у деяких країнах Європи. *Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ, 2017. № 1 (27). 223 с.*

4. *Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р.№ 4038-XII. Відомості Верховної Ради України від 12.07.1994, № 28, стаття 232.*

5. *Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 №53/5. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98> (дата звернення 27.04.2020).*

6. Дудич А. В. Поняття судового експерта як учасника кримінального провадження. *Наше право. № 6. 2014.*

7. *Кримінальний процесуальний кодекс України з постатейними матеріалами практики Європейського суду з прав людини / за ред. А. В. Столітнього. 2-ге вид. перероб. та допов. Харків: Право 2019. 952 с.*

3. *Klymenko, N. I. (2017). Legal status of experts in some European countries. Forensic Journal: scientific and practice journal. Ministry of Internal Affairs of Ukraine; NAVS. Kiev. No. 1 (27). 223 p. (In Ukrainian).*

4. *On Forensic Examination: Law of Ukraine of February 25, 1994 No. 4038-XII. Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine dated July 12, 1994, No. 28, Article 232. (In Ukrainian).*

5. *On approval of the Instruction on the appointment and conduct of forensic examination and expert studies and Scientific and methodological recommendations on the preparation and appointment of forensic examinations and expert research: Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated 08.10.1998 №53/5. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>. (In Ukrainian).*

6. *Dudych, A. V. (2014). The concept of a forensic expert as a participant in criminal proceedings. Our right. No. 6. (In Ukrainian).*

7. *Stolitnii, A. V. (Ed.). (2019). Code of Criminal Procedure of Ukraine with statutory materials of the practice of the European Court of Human Rights. Kharkiv: Law. 952 p. (In Ukrainian).*

ПРАВОВОЙ СТАТУС СУДЕБНОГО ЕКСПЕРТА: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕГЛАМЕНТАЦИИ

**С. Д. Нестеренко
О. О. Стулов**

В статье на основе анализа диссертационных работ и научных публикаций в отечественных и зарубежных изданиях раскрываются понятия «правосубъектность», «правовой статус судебного эксперта», «процессуальный статус судебного эксперта», их общее и отличительное. Авторы вносят предложения об усовершенствовании этих понятий, о необходимости законодательного закрепления статуса судебного эксперта в новой редакции Закона Украины «О судебной экспертизе». Авторы обращают внимание на несовершенство регламентации правового статуса судебного эксперта в Законе Украины «О судебной экспертизе», а также на безусловательное расширение полномочий судебного эксперта подзаконным нормативно-правовым актом – Инструкцией о назначении и проведении судебных экспертиз и экспертных исследований, утвержденной приказом

Министерства юстиции Украины от 08.10.1998 № 53/5 (в редакции приказа Минюста от 26.12.2012 № 1950/5).

В результате проведенного исследования авторы приходят к выводу о дальнейшей актуализации проблематики статуса судебного эксперта, прежде всего, как участника уголовного производства, обращают внимание на отсутствие гармонизации отечественного законодательства в сфере судебной экспертизы и процессуального законодательства, считают необходимым принятие новой редакции Закона Украины «О судебной экспертизе», учитывающей все международные обязательства Украины и практику Европейского суда по правам человека.

Ключевые слова: правосубъектность, правовой статус, правовой статус эксперта, правовой статус судебного эксперта, элементы правового статусу судебного эксперта.

LEGAL STATUS OF A FORENSIC EXPERT: TOPICAL REGULATORY ACTIVITY PROBLEMS

**S. Nesterenko
O. Stulov**

The article deals with the analysis of dissertation thesis and scientific publications in domestic and foreign editions, the concepts of “legal personality”, “legal status of a forensic expert”, “procedural status of a forensic expert”, their general and distinctive features. The authors propose to improve these concepts as well as the legislative consolidation of the status of a forensic expert in the new version of the Law of Ukraine “On Forensic Expertise”. The authors draw attention to the imperfection of regulation of the legal status of a forensic expert in the Law of Ukraine “On Forensic Expertise”, as well as to the unreasonable extension of the powers of a forensic expert by a subordinate normative legal act – the Instructions on the appointment and conduct of forensic examinations and expert studies, approved by order of the Ministry of Justice of Ukraine as of August 10, 1998 No. 53/5 (as amended by the order of the Ministry of Justice of December 26, 2012 No. 1950/5).

As a result of the conducted research, the authors come to the conclusion that the issues of the status of a forensic expert need to be updated, as a participant in criminal proceedings, as well as draw attention to the lack of harmonization of domestic legislation in the field of forensic examination and procedural legislation. There is a need to adopt a new version of the Law of Ukraine “On Forensic Expertise”, considering all international obligations of Ukraine and the practice of the European Court of Human Rights.

Key words: legal personality, legal status, legal status of expert, legal status of forensic expert, elements of legal status of forensic expert.